

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI SZEMLE

KIADJA

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

7.évf.

1961.

3. sz.

Brummel, L.

AZ ORSZÁGOS ÉS REGIONÁLIS KÖZPONTI KATALÓGUSOK FEJLŐDÉSE

A szerző (1955-ben az UNESCO kiadásában megjelent "Union catalogues" c. kézikönyv írója) az alábbi előadását a FID 26. konferenciáján (1960. július) tartotta. Felhívjuk olvasóink figyelmét a cikk végén közölt bibliográfiára, mely számos magyarra fordított közleményt is tartalmaz. Ezeknél közöljük a fordítás számát is (F ...) jelzéssel, mely alatt a KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában megtalálhatók.

Ha erről a témáról általánosan akarunk beszélni, bele kell élnünk magunkat a különböző országok viszonyaiba, mivel - ha egyáltalában lehetséges valamiképpen általános szabályokat felállítani, - igen nagy mértékben az egyes országok viszonyaitól függ, vajon ezek a szabályok alkalmazhatók-e, és ha igen, hogyan. Az ország nagysága természetesen igen fontos szerepet játszik. Szinte magától értetődik, hogy olyan kis országban, mint Hollandia, csak egy országos központi katalógusra van szükség; ha pedig mégis van más központi katalógus is, úgy ezek szakjegyzékek legyenek, ne pedig regionális jellegű katalógusok. Nagy országban viszont fontos lehet a regionális katalógusok hálózata, de csak akkor, ha az egyes tájakon belül a könyvtári szervezet biztosítani tudja ilyen központi katalógus fenntartását és rendes működését.

Az előbb elmondottak alapján talán világos, hogy a "táj" /régio/ kifejezés az adott országon belül viszonylag kis területet jelent. A regionális kifejezést ugyanis úgy is fel lehet fogni, hogy a központi katalógus egy sor ország könyvtárainak állományát tar-

talmazza. És nem csupán olyan világszervezetre lehet ilyenkor gondolni, mint amilyenre valamikor Brüsszelben vállalkoztak. Az ilyen vállalkozások a túlzott idealizmus rosszul sikerült termékei, amikhez még téves szervezési elvek is járultak, és így korai elmulásra vannak kárhozthatva. De még az olyan kisebb méretű vállalkozás is, mint a Besterman terv, amely sok európai országra terjedt ki, keresztülvihetetlen és kudarcra van ítélve. Az ilyen elgondolások tulságosan becsvágyóak és tulságosan költségesek, a siker túl sok beláthatatlan tényezőt mulik, míg ugyanakkor - és ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni - a fejlődés kétségtelenül más irányban halad. A nemzetközi szervezetnek inkább központi katalógusok hálózata-ból kell állnia, amelyben a cél a hatékony együttműködés biztosítása; ennek előfeltétele viszont az érintkezés rendszeres és gyors volta. E cél elérése érdekében, az International Federation of Library Associations /IFLA/ központi katalógus bizottságának megbízásából /Commission on Union Catalogues/ dr. Eugen Egger összeállított egy központi katalógusokról szóló utmutatót, amely - remélem - még az idén meg fog jelenni. Az egyetlen élő példa nemzetközi regionális központi katalógusra, a skandináv államok idegen publikációkat feltáró központi címjegyzéke; itt azonban olyan szervezettel van dolgunk, amelynek működését elsősorban az ezen országok között kiépült szoros kapcsolat biztosítja.

NAGYBRITANNIA

Országos katalógusokra és adott ország határain belül regionális katalógusokra van tehát szükség. Vegyük sorba, milyen példák állnak ezen a téren rendelkezésre. Először a nagybritanniai helyzetet kell megvitatnunk; ez az ország volt ui. az első, amelyik megalkotta azt a regionális katalógusokból álló hálózatot, amely országos központi katalógussal működik együtt. Nagybritanniában a hálózat tudvalevően egy sor regionális katalógusból tevődik össze; a legtöbbjének ezek közül publikált címjegyzéke is van, amelynek másolatait a National Central Library-be juttatják el, ahol a National Union Catalogue /Országos Központi Katalógus/ működik. Amikor 1935-ben J.H.P. Pafford, - akkoriban a National Central Library igazgató-helyettese, - kiadta "Library cooperation in Europe" /Könyvtári együttműködés Európában/ c. könyvét, meg volt győződve róla, hogy a hazájában kialakult rendszer a legjobb. Ez a meggyőződése

nem csupán azon a feltevésen alapult, hogy a központositás, vagy a központositás a könyvtárak országos csoportosításával kombinálva keresztülvihetetlen vállalkozás, hanem azon is, hogy az angol rendszernek megvoltak a maga saját, igen pozitívan értékelhető előnyei.

"A rendszer pozitív előnyei - a már felsoroltakon kívül - nyilvánvalóak és sokrétűek. Az ilyen hálózatban az egyes tájegységeken belül a legtöbb könyvtáros ismeri egymást, ami nagyban és egészben a munka sikerét biztosítja. E személyes ismeretség következtében valószínűen kevesebb tartós nehézség is adódik; ezek a nehézségek ui. általában gyorsan és kielégítően leküzdhetők ott, ahol személyesen könnyen meg lehet vitatni őket. Még ennél is döntőbb talán az a körülmény, hogy a legtöbb könyvtárosnak lesznek némi ismeretei a hálózat más könyvtáiról, természetükről és állományukról, egyes különgyűjtemények létezéséről, tudják, hogy egyes tárgyak szakértői hol találhatóak stb. A legnagyobb előnyt azonban az összes érdekeltek gyors és könnyen létrejövő érintkezése jelenti. Rendelkezésre áll a telefon az üzenetek számára; a könyvtárosok és az olvasók személyes látogatásokat tehetnek, a könyvek szállítása gyors, és annak ellenére, hogy - kivéve, ha a terület nagyon kicsi, - a könyveket és az üzeneteket majdnem kizárólag posta útján közvetítik, mégis sok olyan alkalom fog adódni, amikor más módon is kedvezőbben lehet továbbítani őket; a könyvekért az olvasó személyesen mehet el, vagy küldönc, kerékpár vagy gépkocsi hozhatja; az üzeneteket hasonlóképpen lehet továbbítani, vagy telefonon lehet leadni; az érintkezést tehát még gyorsabbá lehet tenni és legalább olyan olcsóvá, mint a postát." *

A regionális katalógusok országos hálózatának sarokkövét Pafford az országos központban látja, amely országos központi katalógussal rendelkezik; ide továbbítják a regionális hivatalok azokat a kéréseket, amelyeket maguk nem tudnak teljesíteni; e módszer segítségével a keresett mű megtalálható a másik tájegység valamely könyvtárában. Ha tehát a regionális központi katalógus magában foglalja saját tájegysége valamennyi könyvtárának állományát, ha továbbá az országos központi katalógus valamennyi regionális kataló-

* J.H.P. Pafford: Library Cooperation in Europe. London, 1935, 33.p.

gus cédulamásolatait tartalmazza, úgy tökéletesen kiegyensúlyozott hálózat áll rendelkezésre.

Mindezek ellenére nyilvánvalóvá vált, hogy ez a rendszer nem oly tökéletes, mint amilyennek első pillanatra látszik. Rendszeresen visszatérő nehézséget okozott a regionális szervezet finanszírozása; erre a célra ui. helyi forrásokból kellett pénzt szerezni. Másik nagy nehézséget okozott az a körülmény, hogy a körzeteken belül a közművelődési és megyei /County/ könyvtárak jelentik a könyvtárak többségét, s ezekhez egy sor egyetemi könyvtár is járul. A szakkönyvtárak, amelyek pedig oly fontos szerephez jutottak az utóbbi évtizedben, nincsenek benne képviselve, az ő szükségleteik kielégítéséről nem történik általa gondoskodás. Végül, az angol szervezet igen komoly hátrányát jelenti az a tény, hogy a National Union Catalogue csak arról tud felvilágosítást nyújtani, mely közvetben található meg az adott kiadvány; a pontos lelőhelyet csak a regionális központi katalógus tartja nyilván, s ennek alapján állapítható csak meg, melyik az a könyvtár, amelyik a kiadvánnyal rendelkezik. Magától értetődik, hogy a kéréseknek ily módon való elintézése komoly nehézségekbe ütközik. A könyvtárközi kölcsönzés során bekövetkező idővesztés, amelyről annyi panaszt hallani, más okokra is visszavezethető. Ezek között a legnagyobb súlyú tényező az a komoly kiesés, amely az országos és a regionális katalógusokban részint a második világháború és részint az anyagi eszközök hiánya következtében bekövetkezett. A National Union Catalogue ennek következtében korántsem mondható teljesnek, úgy hogy az újabb publikációk lelőhelyeit lajstromok körözése révén kell megállapítani, ami még további idővesztéssel jár. Ez a helyzet vezetett azoknak a különböző tanulmányoknak és jelentéseknek megírására, amelyek között Robert F. Vollans "Library Cooperation in Britain" /Könyvtári együttműködés Nagybritanniában/ /1952/ c. tanulmánya talán a legjelentősebb. Ez a jelentés adott alapot az 1954-ben kiadott "Recommendations on Library Cooperation" /A könyvtári együttműködésre vonatkozó javaslatok/ c. mű megjelentetésére, amelynek nyomán elhatározták, hogy 1958 jan. 1. után a National Union Catalogue az újonnan megjelent angol könyveket nem fogja többé nyilvántartani. Ez a katalógus ennek következtében a jövőben csak az 1958 előtt kiadott angol könyvek, valamint az idegennyelvű könyvek lelőhelyeit tünteti fel. Elhatározták azt is, hogy olyan interre-

gionális könyvbeszerzési tervet dolgoznak ki, amelynek értelmében az angol anyagot tudományágak szerint felosztják az egyes tájegységek között. A kijelölt tudományág angol anyagát az egyes tájegységek teljességre törekedve gyűjtik. 1959. január 1. óta a regionális központok a náluk hiányzó angol anyagért nem a National Union Catalogue-hoz, hanem az illetékes regionális központi katalógushoz fordulnak.

A jövő fogja eldönteni, milyen eredményeket fog hozni ez az új szervezési forma. Az legalábbis remélhető, hogy a National Union Catalogue hiányosságait megszünteti majd. Meg kell említenünk még azt is, hogy a National Central Library "telex"-berendezést szerzett be, hogy meggyorsítsa az összeköttetést a National Union Catalogue és a regionális központok között. Később még visszatérek a berendezés jelentőségére.

FRANCIAORSZÁG

A franciaországi szervezet sokkal újabb keletű, mint az angol, és úgy látszik sok tekintetben ennek példáját követte. 1952-ben vették meg az alapját az országos Catalogue Collectif des Acquisitions étrangères-nek /Külföldi beszerzések kollektív katalógusa/ ez a katalógus a könyvtárak állományába 1952 januárja óta felvett idegen publikációkat regisztrálja. Regionális központi katalógusokat állítottak fel a 16 vidéki egyetemi könyvtárban, amelyek a regionális központ szerepét töltik be. Egy másik vállalkozás az Inventaire des périodiques étrangères reçus en France par les bibliothèques et les organismes de documentation/"francia könyvtárak és dokumentációs szervezetek részére járó külföldi folyóiratok nyilvántartása"/; ez a Bibliothèque Nationale-ban van felállítva. Ezenkívül az egyes megyékben /départements/ vannak jegyzékek, amelyek magukban foglalják a kurrens francia és idegen folyóiratokat. Hogy az Inventaire kizárólag külföldi folyóiratokat regisztrál, szinte magától értetődő, mivel valamennyi francia folyóirat megtalálható a Bibliothèque Nationale-ban, ahol az Inventaire-t vezetik. Nagy tehát a hasonlóság a nagybritanniai megoldáshoz, a különbség csak az, hogy itt sokkal kisebb mennyiségekkel van dolgunk, s ezért nehézségek is ritkábban mutatkoznak.

Egészen más helyzettel állunk szemben a Német Szövetségi Köztársaságban. Ebben az országban a második világháború véget vetett annak a nagy műnek, amelyet a Preussischer Gesamtkatalog jelentett, s amely az első ilyen katalógus volt Európában. Nagy szerencsének mondható, hogy a Frankfurt/Main-ben levő Sammelkatalog megmaradt; annak ellenére is, hogy a résztvevő könyvtárak veszteségei igen tekintélyesek, ennek a Sammelkatalognak 4 millió címleírása még mindig használható. Ezt a katalógust lezárták a háború után, munkáját a hesseni központi katalógus folytatta, egyike azoknak a regionális központi katalógusoknak, amelynek helyettesítése kellett a korábbi Gesamtkatalogot a Német Szövetségi Köztársaságban. A háború utáni Németországban ezt a megoldást azért választották, mivel a körülmények csak szűk területen tették lehetővé az együttműködést. Tudatára ébredtek azonban annak is, hogy az olyan vállalkozás, mint a Gesamtkatalog, amely nem csupán lelőhelyjegyzékként szerepelt, hanem bibliográfiai feladatokat is vállalt, túl széles alapokon nyugodott, és arra volt kárhozzátva, hogy kudarcot valljon még akkor is, ha nem jön közbe a világháború. Pafford okfejtésére emlékeztető érvek alapján tehát regionális központi katalógusok felállítását szorgalmazták. A Szövetségi Köztársaságban jelenleg 7 ilyen regionális központi katalógus létezik; közülük néhány már befejezést nyert és működik is, míg mások a szerkesztés szakaszában vannak. A Deutsche Forschungsgemeinschaft anyagi támogatásával Stuttgartban, Münchenben, Göttingenben és Hamburgban felállított központi katalógusok közös hálózatot fognak képezni a kölni, a frankfurti és a nyugatberlini központi katalógusokkal; működésük útján megkönnyebbül a keresett kiadvány lelőhelyének megállapítása, és így ezek a katalógusok a könyvtárközi kölcsönzés nélkülözhetetlen segédeszközeivé válnak. Minden egyes katalógus mintegy 2-3 millió címleírást fog tartalmazni.

A fent idézett példák közötti hasonlóságok ellenére, a Német Szövetségi Köztársaságban a helyzet mégis egészen más: itt nincs országos központi katalógus. Nem vitás, hogy ez a körülmény nehézségeket okoz. Mert amíg valamely német könyv lelőhelyének megállapításában segítséget nyújthat a könyv kiadásának helye, a nem német kiadvány esetében rendkívül nehéz eldöntenünk, melyik regionális központi katalógushoz forduljunk; így igen valószínű, hogy időt-

rabló keresés válik ilyenkor szükségessé. A jövő tapasztalatai fogják majd megmutatni, oly súlyosan esnek-e latba e rendszer hátrányai, hogy érdemes olyan rendkívüli méretű vállalkozásba fogni, mint amilyent az országos központi katalógus felállítása jelent.

AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

Hátra van még az Amerikai Egyesült Államokban lévő helyzet ismertetése. A Washingtonban lévő National Union Catalog /Országos Központi Katalógus/ 12 millió katalóguslapjával köztudomásúan a világ legnagyobb katalógusa. A katalógust 1956 január 1-én lezárták. Ettől a naptól kezdve valamennyi nyomtatvány bennfoglaltatik a kurrensen közzétett "National Union Catalog"-ban, amely a Kongresszusi Könyvtár kurrens betűrendes könyvkatalógusának bővítése. Kb. 400 könyvtár működik közre ennek létrejöttében.

Ezenfelül az Amerikai Egyesült Államokban egész sor regionális központi katalógus létezik; közülük a legfontosabb Philadelphiában, Denverben, Seattleben és Clevelandben működik. Kétségtelenül a "Philadelphia Bibliographical Center and Union Library Catalog" valamennyi között a legfontosabb, nem annyira méretei, mint inkább hatékonysága szempontjából; ezt a központi katalógust veszik a legtöbbször igénybe.

Philadelphia kizárólagosan tájékoztatási központ, ellentétben a Denver-i, a Rocky Mountains tájegység "Bibliographical Center for Research"-ével, amely mint kölcsönző központ is működik. A regionális központi katalógusok eloszlása az Amerikai Egyesült Államokban esetleges jellegű, mivel valójában annak a sok központi címjegyzéknek maradványai, amelyeket a harmincas években a gazdasági depresszió idején alapítottak. Ennek következtében nem is lehet zárt hálozatról beszélnünk; az is érthető tehát, hogy napjainkban olyan vélemény is hallható: a regionális központi katalógusokat egy országos katalógusba kellene egyesíteni. Mégis valószínű, hogy jobb eredményeket lehet elérni a feladatok megosztása révén. Azáltal ui. hogy a központi katalógust adott tájegység méreteire korlátozzák, könnyebbé válik a könyvtárközi kölcsönzés.

ORSZÁGOS VAGY REGIONÁLIS KÖZPONTI KATALÓGUS

Mindazzal, amit eddig elmondottam, azt kívánom bemutatni: az

egy-egy országokban az a probléma, "országos vagy regionális" katalógus felállítására kerüljön-e sor, különféle hangsúlyt, színezetet kap. Nagybritanniában az a törekvés, hogy az országos központi katalógus terhein a regionális központi katalógusok fejlesztésével könnyítsenek. A Német Szövetségi Köztársaságban csak regionális központi katalógusok vannak, s jelenleg nem is gondolnak országos központi katalógus felállítására. Az Amerikai Egyesült Államokról nem lehet azt állítani, hogy ott jól szervezett hálózat áll rendelkezésre, ugyanakkor azonban erős törekvés mutatkozik rá, hogy mindent Washingtonban központosítsanak.

Bár általános szabályokat nem lehet felállítani, mégis sokat lehet - véleményem szerint - tanulni azokból a tapasztalatokból, amelyeket a fentebb említett országokban szereztek. Központi katalógus felállítása elsősorban és mindenekelőtt a józan ész és szervezési képesség kérdése. De annyi központi katalógus van már a különböző országokban, hogy oktalanság volna nem tanulni a mások tapasztalataiból akkor, amikor ujat akarunk felállítani.

Ezeknek a tapasztalatoknak szerzése során egy bizonyos fajta elmélet is kialakult. Ez teret ad ugyan az egyéni kezdeményezésnek is, de maguk a kialakult elvek nem hanyagolhatók el büntetlenül. A legújabb példát erre - mementóként! - Olaszország szolgáltatja. Itt - az igen hiányzó országos központi katalógus felállítása céljából - nagyszabású lyukkártya-rendszert honosítottak meg. Ez a vállalkozás, amelyet a szakértők némi gyanakvással fogadtak, kudarcba fulladt. A költségek túl magasak voltak, a szükséges munkaerők száma túl nagy volt, és így vissza kellett térni a régi, jól bevált módszerekhez, amelyek - a könyvtári katalógusok állapotától függően - sok nehézséggel találhatják magukat szemben.

Nem lehet elég gyakran ismételnünk, hogy mielőtt hozzáfognánk a központi katalógus felállításához, sok időt kell eltöltenünk előkészítésével, s nagy figyelmet kell szentelnünk mindazoknak a tényezőknek, amelyek fontos szerepet játszhatnak az elképzelés megvalósítása szempontjából. A tervezés folyamán felvetődő kérdések döntő módon befolyásolhatják a központi katalógus felállítására és szervezésére vonatkozó elhatározásokat, és ez oknál fogva azt a kérdést is, hogy regionális vagy országos, illetve regionális és országos katalógust állítsunk-e fel.

A felmerülő kérdések közül egyike a legelsőnek a következő: mekkora az a földrajzi terület, amelyre a központi katalógusnak ki kell terjednie? Nagy országban valószínűbb, hogy regionális központi katalógusokat fognak felállítani, míg az olyan országban, amelynek területe nem túl nagy és a közlekedési lehetőségek jók is, s nagy számban is állnak rendelkezésre, országos központi katalógus felállítására fog sor kerülni. És még így sem lehet megalapozott elhatározásra jutnunk, ha nem vizsgáljuk meg egyúttal azt a kérdést is, milyen könyvtárakat vonunk be a központi katalógusba. A Nagybritanniában szerzett tapasztalat arra tanít bennünket, hogy a regionális központi katalógusban résztvevő könyvtárak együttese tulságosan egyoldalú. Ez a tény károsan befolyásolja e katalógusok használhatóságát. Olyan korban élünk, amikor a szakkönyvtárak jelentősége állandóan növekszik, bevonásuk tehát a bármilyen fajta központi katalógusba igen fontos követelmény. Amilyen mértékben halad előre az iparosodás, olyan mértékben válik egyre nehezebbé a lépéstartás a fizika, a kémia és az orvostudomány állandó fejlődésével. Tanulni vagyunk annak is, hogy e tudományok alkalmazása is mindinkább specializálódik. Ha a katalógusok lépést akarnak tartani ezzel a fejlődéssel, úgy biztosítaniuk kell a lehető legtöbb szakkönyvtár együttműködését. És ez éppen úgy áll mind a regionális, mind pedig az országos központi katalógusokra.

Mindkét fajta katalógus szempontjából egyformán jelentős a második problémának helyes megoldása: az anonym publikációk, elsősorban a periodikumok külön besorolása. Ez tulajdonképpen ma már nem is probléma, hiszen mindenki megegyezik benne, hogy a periodikumok külön katalógust igényelnek. Az utóbbi években általános gyakorlattá vált, hogy a címleírásokat első szavuk vagy pedig "testületi" szerzőik szerint sorolják be. Ez a gyakorlat az angol nyelvterületen alakult ki, de most már másutt is alkalmazzák. Mivel 1961-ben Párizsban meg fogjuk tárgyalni a katalógizálási szabályok egységesítésének kérdését, tisztában kell lennünk azzal is, hogy ennek milyen hatása lesz a központi katalógusokra.

A külön periodika-katalógusnak még egy előnye van. A periodikumok iránti kérések, amelyeket dokumentálók küldenek a könyvtárakhoz, néha igen speciálisak és körülírtak, még sem mindig olyan pontosak, mint amilyeneknek lenniük kellene. Ez a megállapítás semmi-

képpen sem akar vád lenni a dokumentálókkal szemben. A jelenség inkább a tudósok idézési módjának következménye. Én például a magam részéről tapasztalatból tudom, hogy az ilyen kérések gyakran bibliográfiai kutatást tesznek szükségessé; éppen ezért - az ilyen jellegű kutatás megkönnyítése végett - a központi folyóirat-katalógusnak a lehető legteljesebb bibliográfiai apparátussal kell rendelkeznie. Az ilyen katalógus kezeléséhez valóban megfelelő szakismerettel rendelkező személyzet szükséges.

A CIMLEIRÁSOK ÉS A BEOSZTÁS

A harmadik általános természetű probléma: a bevont könyvtárak katalógusainak állapota. A katalóguscédulák méretének és a katalógizálás módjának egysége a legfontosabb tényező; így válik ui. csak lehetségessé a katalógusok mikrofilmezése, az a módszer, amelyik minden más másolási módszernél előnyösebb. Ha azonban a katalógusok formátuma /a katalóguscédulák mérete, cimleirási mód/ szokatlan, és a katalógizálási rendszer nagy mértékben eltérő, a központi katalógusba való beosztásuk munkaerő és költségkihatás szempontjából is jelentős tényezőként jöhet számításba. Végül rendkívül fontos kérdés a cimleirások elrendezésének problémája. Minden bizonnyal ismert az a rendszer, amely nevét prof. Christian W. Berghoeffernak, a frankfurti Sammelkatalog megalapítójának köszönheti, s amelyik sok figyelmet keltett a háboru utáni években; ezt a rendszert alkalmazták több-kevesebb teljességgel a különböző központi katalógusok. Ha ezt a rendszert alkalmazzák, úgy a cimleirások a vezetéknev szerint lesznek besorolva, míg a keresztneveket vagy kezdőbetűiket nem veszik tekintetbe. Az ugyanazon vezetéknev alatt besorolt cimleirások sorrendjét azután az ezt követő cím dönti el, még pedig nem a cím első szava, hanem egy kiválasztott tárgyi "címzó" /catchword/. Ily módon a kért kiadvány lelőhelyének megállapítása gyorsabban történhetik. Mégis ez a rendszer oly nagy mértékben különbözik azoktól a módszerektől, amelyeket a betűrendes katalógusok általában alkalmaznak, hogy elfogadása előtt alaposan át kell gondolni azokat a célokat, amelyeknek érdekében a központi katalógust igénybe szokták venni.

Ily módon - ha a fentieket figyelembe véve - valamely nagy országban elhatározzák, hogy központi katalógust állítanak fel, nyitva marad a kérdés, vajon előnyben kell-e részesíteni az országos központi katalógust / - amelyet vagy kiegészítenek vagy sem a regionális címjegyzékek azokban a tájegységekben, ahol ilyen címjegyzékekre szükség van, - / a regionális katalógusok zárt rendszerével szemben / - amelyeknek országos központi katalógus formájában vagy van, vagy nincs koordináló központja - /. Sűrűn lakott országokban, ahol erősen fejlett a könyvtári hálózat, mint például a Német Szövetségi Köztársaságban vagy Nagybritanniában, természetesen a regionális katalógusok hálózatát fogjuk találni. Igen nagy területen, mint pl. az Amerikai Egyesült Államokban csak kevés regionális katalógus van; ezek azonban összeköttetésben állnak az országos katalógussal, amely az új címfelvételek másolatait rendszeresen megkapja tőlük.

Nagy általánosságban hajlamos vagyok azt gondolni, hogy az országos központi katalógus nem nélkülözhető, különösen akkor nem, ha a regionális központi katalógusok száma korlátozott, mivel az országos katalógus felvilágosítást tud adni olyan könyvtárak állományáról is, amelyeket a regionális rendszer nem tár fel. Más kérdés, vajon az országos központi katalógusnak magában kell-e foglalnia a regionális katalógusok teljes anyagának cédula-másolatait. Ez is különféle körülményektől függ. Ha az országos központi katalógust a nemzeti könyvtárban, vagy annak közelében állítják fel, ahol - a törvény szerint - gyűjteni kell mindazt, amit az adott országban ki nyomattak vagy kiadtak, úgy alig szükséges a központi katalógusban megismételni mindazt, ami a nemzeti könyvtár katalógusában már amugy is benne foglaltatik. Az országos központi katalógus anyagát ebben az esetben a korábbi évszázadok nemzeti irodalmi termésére és a külföldi publikációkra lehet korlátozni. Valójában jó néhány ország ezt a gyakorlatot folytatja.

A KÖZPONTI KATALÓGUSOK FELADATAI

Sok függ itt attól a feladattól is, amelynek ellátását az országos központi katalógusra kívánjuk bízni. Lehetséges, hogy ez a katalógus nem egyéb "lelőhelyjegyzék"-nél; lehetséges, hogy a könyvtárközi kölcsönzést hivatott segíteni; vagy végül a nemzeti bibliográfia alapjául szolgálhat. Semmiképpen sem szabad azonban túl sokat várnunk a központi katalógustól. Feladata az, hogy rendszeresen nyilvántartsa a résztvevő könyvtárak új beszerzéseit, és ez gyakran igen nagy feladat. Minden központi katalógusnak küzdenie kell a lemaradás veszélye ellen; feladatát csak részben tudja teljesíteni, ha ez a lemaradás nagy, és fennáll annak veszélye, hogy állandóvá válik. Ha viszont az országos központi katalógus a kölcsönzés közvetítőjének szerepét tölti be, úgy van még egy feladata, amely naponta felvetődik, és amely igen hamar nagy feladattá nőhet. Az olyan kis országban, mint például Hollandia, az országos központi katalógushoz befutó kölcsönzési kérések száma napi 450-500. Ez a szám kb. ötszöröse a háboru előtti napi kéréseknek.

AZ ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS ÖSSZEHANGOLÁSÁNAK PROBLÉMÁJA

Olyan országban, ahol az országos központi katalógus mellett regionális katalógusok is vannak, az olyan külön feladatokat, mint például a gyarapítás koordinálása, a publikációk cseréjének közvetítése és ehhez hasonlók, tanácsos a regionális katalógusokra bízni.

A magam részéről kétlem, hogy a központi katalógus fontos szerepet játszhat ezeken a területeken, és biztos vagyok benne, hogy az országos központi katalógusnak mellőznie kell az ilyen tevékenység vállalását.

Szeptimizmusom a regionális központi katalógusok ilyen lehetőségeit illetően a központi katalógusok terén szerzett sok éves tapasztalatomon alapszik; ez a tapasztalat megtanított rá, hogy a központi katalógus és minden bizonnyal a kisebb regionális katalógusok személyzete is, általában nem elegendő hozzá, hogy ellássa azt a napi munkát, amely a tájékoztatások adásából, a kölcsönzések közvetítéséből, és emellett az újonnan beérkezett cimleírások besztásából áll. Ha a résztvevő könyvtárak által küldött anyag eljuttatása automatikusan történék, a központi katalógus adminisztrációja meglehetősen könnyű feladat lenne; ezzel szemben éppen ez

az adminisztráció és az ezzel járó levelezés az, ami sok időt és figyelmet igényel. Ettől eltekintve, semmiképpen nem szabad illúziókban ringatnunk magunkat abban a tekintetben, hogy a központi katalógus üdvös befolyása megakadályozza ugyanazon könyv több könyvtár által való beszerzését minden olyan esetben, amikor egy példány is elegendő. Ez megtörténhetik az egyetemi könyvtárak gyarapítása esetében, ha a központi egyetemi könyvtár e tekintetben bizonyos befolyást gyakorol. De tudjuk, gyakran milyen nehéz az együttműködést megteremteni a központi könyvtár és a tanszékek között. Ami meg az új könyvek beszerzését illeti, - és ez az eset a leggyakoribb, - a központi katalógus a rendelés időpontjában nem fogja címüket tartalmazni; ezért lehetetlen bármilyen befolyásról is beszélni. Így ott, ahol van központi katalógus, az is lehetetlen, - legalábbis tapasztalatom szerint, - hogy a gyarapítási együttműködés létrejön. A legtöbb, amit az ilyen katalógus néha elérhet az, hogy az egyik könyvtár régebbi állományából egy-egy példány átkerülhet egy másik könyvtárba; ugyanakkor az antikvár-beszerzések tekintetében is haszonnal járhat a katalógus átnézése.

Miután így megindokoltam a központi katalógus felhasználhatóságával szemben táplált kételkedésemet, mégis fel kell hívnom figyelmüket egy olyan területre, ahol a központi katalógusnak az állománygyarapítás tekintetében feltétlenül meg lehet a maga koordináló funkciója. A nemzeti periodika-állomány kiegészítésére gondolkodok, amely a központi periodika-katalógus útján valósítható meg. Hollandiában ez a katalógus azt a feladatot tűzte maga elé, hogy kimutatást vezessen mindazokról a periodikákra irányuló kérésekről, amelyeket nem lehetett az ország egy könyvtárából sem kielégíteni. Ily módon létrejött egy jegyzék azokról a periodikákról, amelyek nem állnak rendelkezésre; e jegyzék feltünteti a cím mellett azt is, ki és mikor kérte a periodikát és annak melyik kötetére volt szüksége. Ha ugyanazt a periodikát ismét kéri, ezt a lapon - ugyanazokkal a részletadatokkal - ismét feljegyzik. Ily módon egy évi ellenőrzés alapján meg lehet állapítani, milyen periodikákat kértek és milyen gyakran, úgy hogy ez valamelyik könyvtár által történő beszerzésüket indokolhatja. Az ilyen irányú döntéseket a könyvtárak közötti közös megbeszélés alapján hozzák. Világos, hogy ez esetben a gyarapítás országos koordinációjával állunk szemben, és az országos központi periodika-katalógus az, amely ebben a legfontosabb szerepet játssza.

Miután ily módon az országos és regionális központi katalógusok néhány kérdését áttekintettem, beszélnem kell e katalógusok egymásközi viszonyáról és együttműködéséről. A regionális központi katalógus a könyvekre és periodikákra vonatkozó tájékoztatás központja és lelőhelyének nyilvántartója, továbbá segítséget nyújthat a kölcsönzésben; mindez természetesen csak azon a területen belül, amelyre a szóbanforgó katalógus kiterjed. Ha a kért publikáció lelőhelyét nem lehet megállapítani, az országos központi katalógushoz kell fordulni. Ez utóbbi vagy informálhatja a regionális központi katalógust a keresett mű lelőhelye felől, vagy elküldheti a kérést egyenesen ahhoz a könyvtárhoz, amelynek állományában a keresett mű megtalálható. Ez utóbbi módszer a gyorsabb, ezért ezt alkalmazzák Hollandiában. Természetesen igen fontos az is, hogy az összeköttetés egyfelől a könyvtárak és a központi katalógusok között, másfelől maguk között a központi katalógusok között gyors legyen; magától értetődik, hogy ennek lehetővé tétele végett technikai segédeszközöket is igénybe kell venni. Ahol a postaszolgálat gyors és jó, ott ez elegendő lesz; a kérésre a válasz ui. néhány napon belül megszerezhető. Annak érdekében, hogy a periodikák lelőhelyét gyorsan meg lehessen állapítani, és rövid uton meg lehessen őket szerezni, a periodikák központi katalógusát gyakran "Union List" - központi címjegyzék - formájában kinyomatják. Ez azonban sok időt igénybevevő és költséges vállalkozás; az ilyen jegyzékek hátránya abban mutatkozik, hogy igen gyorsan elavulnak; ennek következtében állandóan és rendszeresen kiegészítő jegyzékek segítségével kell őket használhatóvá tenni. Természetesen más lehetőségeket is keresnek. Talán meg is lehet találni a megoldást az egyes országos központi periodika-katalógusok címléírásainak mechanikus sokszorosítása, és e másolatoknak a regionális központi katalógusoknál való elhelyezése révén, vagy ha arra szükség van, a nagy könyvtárakhoz való eljuttatása útján. A sokszorosítás különféle módon történhetik; a műszaki fejlődés egyébként is állandóan új módszerek alkalmazását teszi lehetővé. Viszonylag új eljárás, amelynek alkalmazása nem túlságosan költséges: a "tape-typewriter" - szalagírógép - alkalmazása, amelyből 7 fajta gyártmány áll rendelkezésre. Lehet mikrofilmen is sokszorosítani a katalógust és ennek alapján a címléírásokat a nemzetközi méretre felnagyítani. Az utób-

bi években a könyvtárközi kölcsönzés meggyorsítása és a központi katalógusok érdekében mérlegelik a telex alkalmazását is. A telexnek az a nagy előnye a telefonnal szemben, hogy rajta nyomtatott szöveg vehető fel, míg a telefon gyakran szükségessé teszi az egyes címek és szerzők betűzését. Másfelől a telex csak akkor gazdaságos, ha gyakran használják. Természetesen az is szükséges, hogy a könyvtárak belső szervezete a telex útján érkezett kérések azonnali elintézését tegye lehetővé. Bár sok probléma vár még megoldásra ezen a területen, figyelembe kell venni azt a lehetőséget, hogy a központi katalógusok egymás között telex összeköttetésbe kerüljenek; ez a nemzetközi együttműködés szempontjából is új fejlődést indíthat el.*

Az IFLA malmői konferenciáján ezt a kérdést a központi katalógusokkal és a nemzetközi kölcsönzéssel foglalkozó bizottság meg fogja tárgyalni. Ezzel el is érkezünk a nemzetközi együttműködés kérdéséhez. Mivel a nemzetközi kölcsönzések állandóan gyakoribbá válnak, azoknak az országoknak a száma is növekszik, amelyek központi katalógussal rendelkeznek, az országos központi katalógusok nemzetközi jelentősége is állandóan növekszik. Ez az oka annak, - amint azt már előadásom során korábban megemlítettem, - hogy a "Committee on Union Catalogues and International Loans" /a központi katalógusok és nemzetközi kölcsönzések bizottsága/ kézikönyvet szerkesztett központi katalógusok számára, és tervet dolgozott ki, amelynek célja: a központi katalógusok közötti együttműködés megszilárdítása s bizonyos szabályok kidolgozása révén való megkönnyítése. A regionális és országos katalógusok közötti együttműködés tehát - mind a könyvtárak, mind a tudományos kutatók javára - a legjobb úton halad a nemzetközi együttműködés kialakítása felé.

I R O D A L O M

A központi katalógussal kapcsolatos külföldi irodalomból az alábbiakban szemlét közlünk azok számára, akik a kérdéssel részletesebben akarnak foglalkozni. A régebbi (1959 előtti) irodalomból fő-

*Vö.: Wolk, L.J. van der: A távgépiró a tudományos könyvtárak kölcsönző szolgálatában. = Könyvtári Figyelő. 7.évf. 1961. 2.sz. 73-88.p.

Itt említjük meg, hogy a lipcsei Deutsche Bücherei 051.562 szám alatt csatlakozott a távgépiró-/telex-/ hálózathoz. (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. 7.Jg. 1960. 4.H. 387.p.)

leg olyan címeket közlünk, melyek magyar fordításban is rendelkezésre állanak. (Ezeknél és a frissebb, fordításban meglévő cikkeknel is - a címleírás előtt F jelzet után a fordítási számot tüntettük fel.)

FORDÍTÁSOK

F 2433. BRUMMEL, L.: Az országos és regionális központi katalógusok fejlődése. (The development of national and regional union catalogues.) = [Fédération Internationale de Documentation] 26. conferencia geral. 1-13.p.

F 2345. A [lengyel]Művelődés- és Művészetügyi Miniszter 1957. dec. 30-án kelt rendelete a Külföldi Kiadványok Központi Katalógusáról. (Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 30 grudnia 1957 r. w sprawie Centralnego Katalogu Wydawnictw Zagranicznych.) = Monitor Polski. 1958. 4.no. 15.tétel.

F 2336. BESTERMAN, Theodore: Az európai központi címjegyzék terve. (The European union catalogue project.) = The Journal of Documentation. 14.vol.1958. 2.no. 56-64.p.

F 2257. MAMONTOV, A.V.: Központi helyismereti katalógusok szerkesztése a megyei könyvtárakban. (Organizacija szvodnüh kraevédcseszkih katalogov v oblasztüh bibliotekah.) = Szovetszkaja Bibliografija. 1959. 3/55/.no. 76-82.p.

F 2244. STRAKA, Josef: A központi katalogizálás mai problémái. (Ústřední katalogizace a její současné problémy.) = Knižovník. 4.roc. 1959. 6.no. 181-184.p.

F 2194. AMBARCUMJAN, V.A.: A külföldi központi katalógusok szervezési elvei és felépítési módszerei. (Principü organizacii i metodü posztroenija szvodnüh katalogov za rubezsom.) = Bibliotekovedenie i Bibliografija za Rubezsom. 1959. 2.vúp. 125-155.p.

F 1981. MACZ, James D.: A távirógép meggyorsítja a könyvtárközi kölcsönzést és a tájékoztató szolgálatot. (Teletype speeds interlibrary loans and references.) = Library Journal. 82.vol. 1958. 9. no. 1325-1329.p.

F 1960. JANJI, Neda - VERDINI, Silvana: Mechanográfia alkalmazása az olasz könyvtárak Központi Katalógusában. (La mécanographie appliquée au catalogue collectif des bibliothèques italiennes.) = Revue de la Documentation. 25.vol. 1958. 2. no. 50-51. p.

F 1894. BJÖRKBOM, Carl: Néhány gondolat a központi katalógusról és a könyvek lelőhelyéről általában, különös tekintettel a AK-ra. (Nagra tankar om samkataloger och boklokalisering i allmänhet och AK i synnerhet.) = Biblioteksbladet, 42.ärg.1957 9.no. 589-596.p.

F 1846. WILKENS, Erik: Központi katalógus lyukkártyákkal. Példa a lyukkártya-technika alkalmazására a közművelődési könyvtárakban. (Zentralkatalog mit Lochkarten. Ein Beispiel für die Anwendung der Lochkartentechnik im Öffentlichen Büchereisen.) = Bücherei und Bildung. 1957.9.Jg. 6. H. 273-276.p. illusztr.

F 1531. FELICE OLIVIERI SANGIACOMO, Laura de: Az egyetemenk intézeti könyvtárainak kollektív katalógusa. ("Catalogo collettivo" delle biblioteche degli istituti universitari.) = Accad.Bibl. Italia. 22. ann. 1954. 5/6.no. 462-466.p.

F 1371. MICHEL, Paul-Henri: A központi katalógusok kérdése. (Pour la réalisation des catalogues collectifs.) = Libri. 5. vol. 1954. 2. no. 162-171.p.

F 1330. GOLDSPIK, F. M.: A National Central Library 1952.márc. 1-től, 1953. febr. 28-ig. (The National Central Library, 1st March, 1952. to 28th February, 1953.) = Aslib Proceedings. 6.vol. 1954. 2. no. 129-130.p.

F 1212. CZERNIATOWICZ, Janina: A központi katalógusokról. (O katalogach centralnych) = Bibliotekarz. 21.rok. 1954. 2.no.49-52.p.

F 788. BOURGEOIS, Pierre: A központi katalógusok célja és rendszere. (Zweck und Aufbau der Gesamtkataloge.) = Das Antiquariat. 8. Jg. 1952. 13/18.no.